

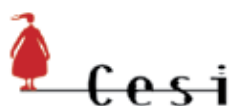
PLAY
IT FOR
CHANGE

PODIZANJE SVIJESTI I OSNAŽIVANJE DJEVOJAKA
I MLADIĆA U SVRHU PREVENCIJE RODNO
UVJETOVANOG NASILJA KROZ AUDIO-VIZUALNE
MEDIJE I GLAZBU

Izveštaj o rezultatima i procjeni potreba - Hrvatska

Pripremila: *Nataša Bijelić*

Lipanj 2018, Zagreb

SADRŽAJ

1. O projektu **1**
2. Uvod **2**
3. Metodologija i istraživanje **7**
4. Analiza fokus grupa s adolescentima/icama **9**
5. Analiza fokus grupa s nastavnicima/ama i stručnim suradnicima/ama **12**
6. Analiza upitnika **17**
7. Glavni rezultati **23**
8. Preporuke **25**
9. Reference **27**

1. O projektu

„POKRENI PROMJENU - Senzibilizacija i osnaživanje mladih za prevenciju rodno-uvjetovanog nasilja kroz audio-vizualne medije i glazbu“ je europski projekt kojem je namjera educirati mlade kroz audiovizualne medije i glazbu te ih potaknuti na kritičko mišljenje i osnažiti za prevenciju rodno-uvjetovanog nasilja (RUN). U svrhu postizanja cilja, prva projektna aktivnost bila je prikupljanje podataka o utjecaju rodnih stereotipa u audiovizualnim medijima i glazbi na stavove i ponašanje mladih prema rodno-uvjetovanom nasilju te procjena potreba profesionalaca/ki u radu na prevenciji rodno-uvjetovanog nasilja s mladima. Izvještaj sadrži rezultate ove aktivnosti.

Projekt se provodi u partnerstvu organizacija iz šest europskih zemalja: Fundació Surt (Katalonija, Španjolska), KMOP (Grčka), The Peace Institute (Slovenija), CESI (Hrvatska), Mediterranean Institute of Gender Studies (Cipar) i Feminoteka (Poljska). Nositeljica projekta je Fundació Surt (Katalonija, Španjolska).

2. Uvod

U Hrvatskoj, nasilje u mladenačkim vezama je problem koji se u izričito maloj mjeri istražuje i koji je u potpunosti "nevidljiv" na području javnih politika, zakonodavstva i obrazovnog sustava. Službeni podaci po pitanju nasilja u adolescentskim vezama ili po pitanju veza mladih ljudi nisu dostupni; nadležna tijela vode statistike vezane uz nasilje u obitelji, seksualno nasilje i zločine počinjene od strane maloljetnika prema maloljetnicima. Nekoliko društvenih studija pruža uvid u razmjer problematike i ističu neprepoznavanje različitih oblika nasilja u vezama, kao i nevoljkost adolescenata/ica da nasilje prijave.

Također, ne postoji uvriježena procedura identifikacije adolescenata/ica u nasilnim vezama niti seksualno zlostavljanih adolescenata/ica, te ne postoji sveobuhvatni sustav bilježenja podataka u slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja djece/mladih ljudi¹, uključujući nasilje u partnerskim vezama mladih. Stručnjaci/kinje koji rade s adolescentima/icama ili dolaze u kontakt s njima i koji imaju saznanja da je mlada osoba žrtva nasilja, obavezni su prijaviti ga. Postoje samo protokoli postupanja povezani s nasiljem među djecom i mladima s fokusom na vršnjačko nasilje² te protokol za postupanje u slučaju seksualnog nasilja³. Nasilje u intimnim vezama, uključujući adolescentske veze je zakonski u potpunosti neregulirano područje.

Nadalje, ne postoji sustavan pristup prevenciji nasilja u intimnim partnerskim vezama, već se rad na prevenciji temelji na sporadičnoj implementaciji programa u školama, koji su pretežno osmišljeni od strane organizacija civilnog društva. Školski programi prevencije, osmišljeni od strane obrazovnih ustanova, većinom su fokusirani na nenasilno rješavanje konflikata i prevenciju vršnjačkog nasilja. Organizacije i ustanove kojima se mladi ljudi obraćaju za pomoć u slučajevima nasilja u adolescentskim vezama bilježe samo mali broj takvih slučajeva na godišnjoj razini ili uopće nemaju slučajeva takvog tipa, te ističu da ne bilježe posebno slučajeve ovakvog oblika nasilja (Bijelić, 2015).

U izvještajima nekoliko linija koje pružaju pomoć i savjetodavne usluge za mlade⁴ ne postoje konkretni podaci o nasilju u adolescentskim vezama već podaci o vršnjačkom nasilju ili o zlostavljanju i nasilju općenito.

Najnoviji izvještaj pravobraniteljice za ravnopravnost spolova upućuje na problem partnerskog nasilja. Prema službenim statističkim podacima iz 2017. godine, devet žena ubijeno je od strane njihovih partnera, dok je Pravobraniteljica opetovano upozoravala na činjenicu da žrtve partnerskog nasilja nemaju adekvatnu pravnu zaštitu (Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, 2018).

Iako najnoviji izvještaj pravobraniteljice za djecu spominje samo vršnjačko nasilje te se ne odnosi na nasilje u

1 Rezultati balkanske epidemiološke studije o zlostavljanju i zanemarivanju djece /BECAN/. Rimac, I., Ajduković, M. i J. Ogresta (2012).

2 Protokol o postupanju u slučajevima nasilja među djecom i mladima, 2004.

3 Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, 2014.

4 Hrabri telefon; Plavi telefon

adolescentskim vezama, postojala je inicijativa pravobraniteljice za djecu⁵ i za ravnopravnost spolova⁶ da nasilje u intimnim vezama, uključujući i one u adolescenata, treba biti uključeno u zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, ali prijedlog nije prihvaćen.

Javne politike odnose se samo na nasilje u obitelji i specificiraju prevenciju te rad s mladim ljudima samo u tom kontekstu⁷. Hrvatska je nedavno ratificirala Konvenciju Vijeća Europe o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, poznatiju kao Istanbulska konvencija. Konvencija stupa na snagu u listopadu 2018. godine. Uz ratifikaciju Istanbulske konvencije, parlament je također usvojio i interpretativnu izjavu koja navodi da je svrha Konvencije zaštita žena od bilo kakvog oblika nasilja, te da njene odredbe ne sadrže obvezu uvođenja „rodne ideologije“ u hrvatski pravni i obrazovni sustav⁸.

Istraživanje o nasilju u vezama

Podaci Agencije Europske unije za temeljna prava pokazuju da je 21% žena prijavilo fizičko i/ili seksualno nasilje od strane njihovih partnera ili osobe koja im nije bila partner od 15. godine života, dok je 5% žena nasilje iskusilo u posljednjih 12 mjeseci. Emocionalna reakcija na najozbiljnije incidente fizičkog i/ili seksualnog nasilja od strane partnera od 15. godine je bio strah (54%) i bijes (53%), dok su dalekosežne psihološke posljedice osjećaji ranjivosti (49%) i tjeskobe (40%)⁹.

Iako gore navedeni podaci smještaju Hrvatsku među zemlje s najnižim postotkom ovakvih oblika nasilja u svih 28 zemalja članica Europske unije, rezultati nacionalnih studija o adolescentima/cama pružaju drugačiju sliku situacije s obzirom na opseg nasilja u adolescentskim vezama.

Nekoliko hrvatskih studija pokazuje visoku zastupljenost nasilja u adolescentskim vezama. Istraživanje CESI iz 2007. godine pokazuje da više je od dvije trećine mladih (70%) u dobi od 16 do 19 godina iskusilo nasilje u vezi, dok polovica od njih navodi da su počinili najmanje jedan oblik nasilja prema partnerici/partneru. Uočeni obrasci ukazuju da su najčešći oblici nasilja u vezama oni kojima mladi ljudi nastoje dominirati i kontrolirati svoje partnerice/partnere – pretjerana ljubomora, posesivno i kontrolirajuće ponašanje, optuživanje i emocionalne ucjene. Seksualno nasilje i fizička agresija su prisutni u manjem opsegu. Partnerovo pretjerano ljubomorno ponašanje je iskustvo koje karakterizira vezu više od polovice ispitanika/ca. Dodatno, četvrtina adolescenata/ica je iskusilo nasilno ponašanje motivirano ljubomorom, koje je instrumentalno za postizanje i održavanje kontrole i dominacije u vezi. Indikativno je da znatan udio adolescenata/ica ne prepoznaje takva ponašanja kao nasilna, dok za neke isto vrijedi i za seksualno i fizičko nasilje u vezama. Nedostatak svijesti i neznanje o nasilnom ponašanju, kao i uvjerenja da su neki od oblika

5 Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2013. godinu, RH Pravobranitelj za djecu, Zagreb, ožujak 2014:44.

6 Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, Izvješće o radu za 2017.godinu, Zagreb, ožujak 2018:121

7 Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022., rujanj 2017.

8 Neke organizacije civilnog društva snažno osuđuju uvođenje interpretativne izjave tvrdeći da uvodi nepostojeći termin „rodne ideologije“, sprječava implementaciju Konvencije u praksi i simbolički potvrđuje transfobične ciljeve klerikalne desnice i anti-ljudskopravaških aktera u Hrvatskoj (Zagreb Pride, 2018.)

9 Agencija Europske unije za temeljna prava (FRA): Rodno uvjetovano nasilje nad ženama, baza podataka, 2012.

nasilja „normalni“ dio svake veze može dovesti do tolerancije adolescenata/ica prema rizičnim i nasilnim vezama. Dok je ljubomora prepoznata od strane većine adolescenata/ica kao glavni razlog i poticaj za nasilje u vezama, u isto vrijeme, velik broj ispitanika/ca smatra ljubomoru načinom pokazivanja ljubavi, a ne kao oblik dominacije i kontrole u vezi.

Identificirani faktori rizika povezani sa viktimizacijom, ali također i s počinjenjem emocionalnih/psiholoških oblika nasilja u adolescentskim vezama uključuju: niže samopoštovanje, čestu konzumaciju alkohola, svjedočenje/doživljavanje obiteljskog nasilja, prihvaćanje tradicionalnih rodnih stereotipa, permisivne stavove prema upotrebi nasilja, komunikacijski problemi u vezi te utjecaj vršnjaka i medija. Također je važno spomenuti da je oko polovica adolescenata/ica navelo da su bili i žrtve i počinitelji nasilja u vezama. U odnosu na rodnu dimenziju problema, djevojke imaju tendenciju biti i žrtve i počinitelji emocionalnih/psiholoških oblika nasilja u vezama, dok mladići imaju tendenciju biti isključivo počinitelji seksualnog nasilja prema svojim partnericama. Uz to, mladići su skloni odobravanju tradicionalnih i seksističkih stavova o rodnim ulogama u znatno većem opsegu, kao i stavova koji opravdavaju upotrebu nasilja u određenim situacijama, te su skloni neprepoznavanju određenih ponašanja kao nasilnih.

Dok i mladići i djevojke doživljavaju nasilje u vezi, osjećaji i reakcije koje su naveli ispitanici/e kao posljedice partnerovog nasilnog ponašanja jasno pokazuju da *nasilje u adolescentskim vezama nije rodno neutralan problem*. Za djevojke, posljedice su znatno negativnije i ozbiljnije i, za njih, proživljeno nasilje rezultira više osjećajima povrijeđenosti, tuge, nesigurnosti, straha, srama, krivnje i uznemirenosti. S druge strane, mladići navode da se nakon nasilne epizode u vezi osjećaju ravnodušno i nisu uznemireni, te da smatraju nasilnu situaciju „smiješnom“.

Strah, sram, nedostatak osviještenosti, nepovjerenje i nedostatak relevantnih informacija i resursa su glavni razlozi zašto adolescenti/ce pretežno pokušavaju sami riješiti problem nasilja u vezama te se oslanjaju na vlastite kapacitete i vještine kako bi eventualno okončali nasilnu vezu i najčešće se ne odlučuju na prijavljivanje nasilja odraslim osobama ili traženje pomoći i savjeta izvan svoje vršnjačke skupine (Hodžić, 2007).

Još jedna hrvatska studija pokazuje da je preko 80% srednjoškolaca/ki navelo da su doživjeli ili počinili neki oblika nasilnog ponašanja u vezi. Najzastupljeniji oblik počinjenog nasilja je psihološki (93,2%), zatim fizički (51,3%) i seksualni (25%). Također slični rezultati su i po pitanju doživljenih oblika nasilnog ponašanja. Djevojke, u usporedbi s mladićima, imaju točnija uvjerenja vezana uz kvalitetne veze, bolje su u postavljanju granica u vezi i sklonije su potražiti pomoć kada se susretnu s nasiljem u vezi (Ajduković et al., 2011).

CESI je 2016. godine proveo istraživanje malih razmjera u sklopu evaluacije programa prevencije nasilja u adolescentskim vezama. Adolescenti navode, 1/5 odnosno 1/3 njih, da poznaju barem jedan par u kojem jedan od partnera zlostavlja drugog psihološki, fizički ili seksualno. Dodatno, oko 1/5 adolescenata/ica imaju iskustvo nekog oblika zlostavljanja u vezi (Bijelić, 2016).

Programi prevencije

Sve škole obavezne su implementirati programe prevencije i podnositi izvještaje o aktivnostima Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta, te poslati kurikulume svojim jedinicama regionalne samouprave. Iako nadležno Ministarstvo prikuplja podatke, isti nisu adekvatno dokumentirani ili dostupni javnosti. Informacije o programima prevencije koji su implementirani u srednjim školama, koji sadrže kao komponentu ili modul nasilje u adolescentskim/mladenačkim vezama, rodno uvjetovano nasilje, nasilje u partnerskim vezama, većinom su dostupni na internetskim stranicama škola. U stvarnosti, prevencija rodno uvjetovanog nasilja u školskom okruženju bazirana je na sporadičnoj implementaciji programa u (pojedini) školama.

Škole koje implementiraju programe prevencije nasilja u vezama obično provode program osmišljen od strane organizacija civilnog društva, dok je mali dio obrazovnih programa razvijeno unutar samih škola. Neke se škole bave problematikom nasilja u adolescentskim vezama u sklopu drugih programa koji se provode u školi. Većina škola provodi programe prevencije nasilja, dok su najuobičajeniji programi usmjereni na nenasilno rješavanje konflikata i prevenciju vršnjačkog nasilja. Radionice i predavanja održavaju se u trećem razredu srednje škole, a provode ih školske pedagoginje/psihologinje, obučeni nastavnice, studentice/studenti ili djelatnice/djelatnici organizacija civilnog društva.

Od 2012. godine uveden je Zdravstveni odgoj u kurikulum za osnovne i srednje škole. Implementacija nastave planirana je u sklopu sata razrednika, dok je broj sati u školskoj godini propisan zasebno za svaku godinu osnovne i srednje škole, do 12 školskih sati.

Kurikulum Zdravstvenog odgoja sastoji se od četiri modula, od kojih je jedan prevencija nasilja, a sadržaj je pretežno povezan s vršnjačkim nasiljem. Monitoring i vanjska evaluacija Zdravstvenog odgoja u posljednje dvije godine ukazuju na nedostatke u sadržaju i implementaciji satova Zdravstvenog odgoja, kao i potrebu za sustavno stručno osposobljavanje nastavnika/ica (Muraja et al.2014; Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, 2016:181).

Organizacije civilnog društva su posebno aktivne u prevenciji nasilja u adolescentskim vezama. CESI je prva organizacija koja se sustavno počela baviti prevencijom nasilja u adolescentskim vezama 2004. godine kroz istraživanja, osvještavanje i obrazovne programe čiji je cilj bio rad s adolescentima/icama i njihovim edukatorima/icama. Dobar primjer potencijalno održivog projekta predstavlja projekt prevencije nasilja u adolescentskim vezama Društva za psihološku pomoć koji, između ostalog, uključuje ovu temu u izborni kolegij na sedam sveučilišnih smjerova te omogućava studentima/icama dodatni trening i provođenje radionica u srednjim školama.

SOS telefon (Grad Rijeka), udruga za podršku žrtvama nasilja bavi se prevencijom nasilja u adolescentskim vezama kroz senzibilizaciju i informiranje mladih ljudi i javnosti od 2008. godine.

Udruga ZORA (Čakovec) specijalizirana je za prevenciju rodno uvjetovanog nasilja i prevenciju nasilja u adolescentskim vezama, primarno u Međimurskoj županiji.

Plavi telefon (Zagreb) provodi programe prevencije u kojima mladi ljudi stječu znanja i vještine potrebne za razvoj i

održavanje kvalitetnih veza.

Ženska soba (Zagreb) fokusirana je na prevenciju rodno uvjetovanog nasilja te, konkretnije, seksualnog nasilja među mladima.

Status M (Zagreb) primarno radi s mladićima i provodi obrazovni program „Inicijativa mladića: promocija rodno-ravnopravnih normi, zdravih životnih stilova i nenasilnog ponašanja mladih“ gdje je rodno uvjetovano nasilje jedna od ključnih komponenti programa.

Domine (Split) primarno rade na problematici rodno uvjetovanog nasilja i nasilja usmjerenog prema ženama kroz savjetodavne usluge, ali također provode radionice na temu nasilja u adolescentskim vezama.

Dodatno, Hrabri telefon i Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba bave se problemom zlostavljanja djece, vršnjačkog nasilja i nasilja u adolescentskim vezama kroz različite aktivnosti, te ujedno pružaju podršku i pomoć.

Ostale organizacije kroz različite programe i aktivnosti kontinuirano rade na prevenciji vršnjačkog nasilja, zanemarivanja i zlostavljanju djece, nasilja u obitelji i prevenciji rizičnog ponašanja. One također pružaju direktnu podršku i pomoć djeci i mladima – žrtvama različitih oblika nasilja. Pojedine organizacije na nacionalnoj razini provode programe prevencije čiji je cilj spriječiti nasilje i zlostavljanje u osnovnim školama. Potrebno je istaknuti UNICEF-ov program „Za sigurno i poticajno okruženje u školama“ koji se provodi s ciljem prevencije vršnjačkog nasilja, kao i CAP program za prevenciju zlostavljanja djece od predškolskog doba do adolescencije koji provodi udruga roditelja Korak po korak.

Dodatno, razne ustanove kroz svoj rad direktno ili indirektno dotiču se problema nasilja u adolescentskim vezama. Obično su to savjetodavni centri, centri za socijalnu skrb, institucije javne zdravstvene zaštite, itd.

Očito je da ne postoji sveobuhvatan, sistematičan pristup prevenciji nasilja u intimnim partnerskim vezama adolescenata, već postoje samo sporadični napori različitih dionika.

3. Metodologija i istraživanje

Kako je CESI prva udruga u Hrvatskoj i u regiji koja se sustavno bavi prevencijom nasilja u intimnim partnerskim vezama mladih, tokom godina oformile smo mrežu od oko 80 edukatorica/edukatora u cijeloj Hrvatskoj, u institucijama formalnog obrazovanja, pretežno srednjim školama. Mreža edukatorica/edukatora korištena je za identifikaciju i selekciju škola za ovaj projekt u skladu s kriterijima projekta. Poziv na sudjelovanje u projektu poslan je u 13 srednjih škola u Hrvatskoj krajem veljače 2018. godine. Četiri škole iskazale su interes i potvrdile sudjelovanje tokom ožujka 2018. Odabrane škole bile su:

- Gimnazija Bjelovar
- Komercijalna i trgovačka škola Bjelovar
- Srednja škola Čazma
- Srednja škola Ivana Šveara Ivanić Grad

Cilj istraživanja bio je istražiti utjecaj rodnih stereotipa u audio-vizualnim medijima i glazbi na stavove i ponašanja djevojka i mladića prema rodno uvjetovanom nasilju te perpetuiranju tog fenomena među mladima.

Metodologija koja je korištena kombinirala je kvalitativne i kvantitativne metode u prikupljanju podataka u četiri odabrane škole. U kvalitativnoj fazi istraživanja korištena je metoda **fokus grupne diskusije**. Fokus grupna diskusija je metoda istraživanja koja se sastoji od diskusije između grupe ljudi sličnih karakteristika koja pruža obilje informacija, dok u isto vrijeme dozvoljava sudionicima/ama identificirati važne pojmove i odnose unutar teme koja je predmet diskusije.

Fokus grupe s adolescentima/icama omogućuju nam identificirati raspon različitih percepcija, mišljenja i stavova povezanih s glazbom i audio-vizualnim medijima, rodnim stereotipima i rodno uvjetovanim nasiljem. S druge strane, fokus grupne *diskusije s nastavnicima/ama* omogućile su nam procjenu njihovih potreba i iskustava u radu s mladima na prevenciji rodno uvjetovanog nasilja.

Četiri fokus grupe sa srednjoškolicima/ama i četiri fokus grupe s nastavnicima/ama održane su u svibnju 2018. u tri grada (Bjelovar, Čazma i Ivanić Grad). Sudionici/e istraživanja došli su pretežno iz četiri odabrane škole, s tim da su neki sudionice/i – nastavnice/i dolazili iz drugih škola (nasumično odabrani volonteri/ke). Ukupno je 37 učenika/ca sudjelovalo u diskusijama fokus grupe, odnosno 26 djevojaka i 11 mladića, u dobi između 15 i 17 godina. Nadalje, ukupno je 29 srednjoškolskih nastavnika/ca i stručnih suradnika/ica sudjelovalo u fokus grupnim diskusijama, 27 žena i 2 muškaraca. Nastavnice/i su bili različitih profesija – glazba, jezici, sociologija, etika, logika, vjeronauk, filozofija, kemija, ekonomija i školski pedagozi. Diskusije su organizirane u spolno mješovitim grupama. Svaka je

diskusija u prosjeku trajala između 1 i 1,5h, vođena je od strane dvije facilitatorice, dok je broj sudionika/ca unutar jedne grupe bio u rasponu od 6 do 11. Sve su diskusije snimane i transkribirane. Prije samog sudjelovanja u diskusiji, učenici/e su potpisali formulare suglasnosti za sudjelovanje te su dobiveni i potpisani formulari suglasnosti njihovih roditelja.

Kvantitativni dio istraživanja sastojao se od provedbe **upitnika** namijenjenog grupi mladih ljudi koji neće biti uključeni u projektne aktivnosti u Komercijalnoj i trgovačkoj školi Bjelovar. Cilj upitnika bio je upotpuniti kvalitativne podatke prikupljene kroz fokus grupne diskusije s mladima.

Upitnik je sadržavao pitanja vezana uz: glazbene preferencije, rodne stereotipe u glazbi i audio-vizualnim medijima, rodnu ravnopravnost te doživljavanje i svjedočenje rodno uvjetovanom nasilju unutar vršnjačkih skupina. Upitnik je sadržavao kombinaciju otvorenih i zatvorenih pitanja. Zatvorena pitanja bila su u formi nominalnih i ordinalnih skala. Upitnik je primijenjen na 58 srednjoškolaca/ki, 40 djevojaka i 18 mladića u dobi od 15 do 17 godina. Popunjavanje upitnika trajalo je u prosjeku 15 minuta.

Interpretacijski okvir ove analize naglašava aktivnu ulogu tradicionalnih rodnih odnosa, utjelovljenih u rodnoj neravnopravnosti koja podupire rodno-uvjetovano nasilje. Osnovna strategija analize za prikupljanje podataka kroz diskusije u fokus grupama bila je ustanoviti najčešće teme i probleme koji se pojavljuju u odgovorima ispitanika/ca i iskoristiti te kategorije za analizu tekstualnih materijala. Kvantitativni podaci su analizirani uporabom softverskog paketa SPSS. Nakon što su varijable pripremljene za statističku obradu, provedena je univarijatna analiza koja određuje frekvencije i postotke odgovora¹⁰.

Tokom provedbe istraživanja, nitko nije odbio potpisati obrazac suglasnosti za sudjelovanje u istraživanju. Dodatno, nismo naišli na poteškoće u regrutacijskom procesu niti u provedbi istraživanja. To vjerojatno možemo zahvaliti činjenici da su nastavnice koje su bile kontakt osobe u odabranim školama ujedno suradnice i edukatorice CESI, a koje su pružile neizmjernu pomoć uključivanjem u identifikaciju sudionika/ca, te dogovaranje i organizaciju fokus grupa u školama sa učenicima/ma i nastavnicima/ama.

10 Zbog malog uzorka (N=58) rezultati bivarijatne analize koji uključuju upotrebu hi-kvadrat testa nisu uključene u izvještaj. Rezultati testa su nevaljani zbog malog broja očekivanih frekvencija ćelija.

4. Analiza fokus grupa s adolescentima/icama

Fokus grupe s adolescentima/cama istražile su pitanja njihovih glazbenih preferencija, prikaz muškaraca i žena u glazbi i audio-vizualnim medijima te mišljenja o rodnoj ravnopravnosti i rodno uvjetovanom nasilju. Tokom diskusije korištena su dva video spota (jedna strana i jedna domaća pjesma):

- **Eminem: Love The Way You Lie ft. Rihanna (2010.)**
https://www.youtube.com/watch?v=uelHwf8o7_U
- **Severina feat. Leon: Hazarder (2017.)**
<https://www.youtube.com/watch?v=ZjYU1e-5e5A>

Prikazivanje video spotova pokazalo se kao dobar poticaj za diskusiju, gdje se raspravljalo o sadržaju pjesama, prikazu maskuliniteta i femininiteta, ponašanjima i porukama vezanim uz veze, ravnopravnost i rodno- uvjetovano nasilje.

Glazba i adolescenti/ce

Preferencije adolescenata/ica po pitanju glazbe uključivale su sljedeće: pop, rock, rap, folk, turbo-folk, indie rock, R&B, hip-hop i techno glazbu. Čini se da je najpopularniji glazbeni žanr turbo folk, specifična suvremena mješavina srpske narodne glazbe s modernim pop elementima.

Kao omiljeni domaći ili balkanski¹¹ pjevači/bendovi spomenuti su: Svetlana Ražnatović-Ceca, Sandra Afrika, Mile Kitić, Šaban Šaulić, Milica Todorović, Ivan Zak, Thompson, Mitar Mirić, Oliver Dragojević, Petar Grašo, Severina, Crvena jabuka, Prljavo kazalište, Plavi orkestar, Lapsus band, Pravila igre, Opća opasnost, SARS, Kawsaki 3P, Magazin, Krešo Bengalka, Seka Aleksić, Jelena Rozga, Željko Joksimović, Toni Cetinski, Zlatko Pejaković, Parni valjak, Divlje Jagode, Edo Maajka, Toše Proeski, Bijelo dugme, Dubioza kolektiv, Fil Tilen.

Omiljeni strani pjevači/bendovi su: Sia, Adele, Eminem, Iron Maiden, Metallica, ZZ top, Led Zeppelin, DJ Avicii, Drake, Aretha Franklin, Miley Cyrus, Selena Gomez, Taylor Swift, Camila Cabello, Harry Stiles, Ariana Grande, Imagine Dragons, Coldplay, Chainsmokers, Justin Bieber, Rita Ora, Beyonce, Nirvana, Arctic Monkeys, Skillet.

Adolescenti/ice navode važnost glazbe u njihovom svakodnevnom životu, tj. *oni slušaju glazbu cijelo vrijeme – kada su dobrog ili lošeg raspoloženja*. Osobine koje ih privuku razlikuju se od pjesme do pjesme, ali su obično: ritam, melodija,

11 Balkanska glazba odnosi se na glazbu koja potiče iz bivše Jugoslavije (tj. Srbija, Crna Gora, Makedonija, itd.).

stihovi (posebice u rap glazbi) te emocija koju pjevač/ica prenosi.

„Cajke nemaju poruku, nemaju smisla ali imaju ritam koji lako ulazi u uho.“ (muško, srednja škola)

Većina ne gleda spotove, neki navode da gledaju. TV spotove pregledavaju na kanalu YouTube, nikada na televiziji.

„Nikad ne gledam video spotove. Neke pjesme su podcijenjene zbog spotova – ako nije dobar, tada nema pregleda videa iako je pjesma odlična.“ (žensko, srednja škola)

Adolescenti/ce su primijetili različit prikaz muškaraca i žena u pjesmama. Žene su prikazane kao *mlade, lijepe, seksi, gole, seksualni objekti, lomiteljice srca, kurve (ako ga ostavi), glupe, krive za sve, njen izgled je važan, dok su muškarci bogati, moćni, superiorni, voze dobre aute, mogu imati ženu koju požele, uvijek spašavaju žene, mogu raditi sve, tužni (kada ih djevojka ostavi), s više odjeće na sebi (iako u zadnje vrijeme često skidaju majicu sa sebe).*

Dodatno, napravili su distinkciju između domaće i strane glazbe; često smatraju stranu glazbu kvalitetnijom i sa širim fokusom (*na primjer: život, djetinjstvo, osobna iskustva i osjećaji, prolaznost života*).

Rodne razlike primijećene kod izvođača/ica upućuju na određeno prepoznavanje rodno-stereotipnog prikaza žena i muškaraca u tzv. "balkanskim pjesmama":

Žene koje se žele baviti glazbom prisiljene su biti gole i seksi. Izgled je važniji od vokala. Kod muškaraca je bitno imati goli torzo i tetovaže. (muško, srednja škola)

Danas se pjevačice natječu koja će imati manje odjeće na sebi. Misle da su manje vrijede i da se zato moraju pokazivati, žele biti primijećene. Pjesme bi imale 80% manje pregleda da žene nisu gole. (muško, srednja škola)

Adolescenti/ce imaju različite perspektive po pitanju utjecaja audio vizualnih medija na mlade. Mišljenja su podijeljena između onih koji primjećuju utjecaj i onih koji smatraju da utjecaj ne postoji.

Video spotovi mogu utjecati na mlade. Cure koje gledaju cajke i misle da trebaju tako izgledati, oblače se kao one jer se takve cure sviđaju dečkima i bit će važne u društvu i primijećene. (žensko, srednja škola)

Ako se nalaziš u nekom osjetljivom stanju, pjesme koje prikazuju loše odnose i veze mogu utjecati na ponašanje. (žensko, srednja škola)

Glazba je da se u njoj uživa dok ju slušaš, nećeš se tako ponašati. Mislim da je glazba za zabavu i nije mi normalno da utječe na nečije mišljenje. (žensko, srednja škola)

Razlika u oblačenju i ponašanju osoba koje slušaju različitu muziku baš ne postoji. Muzika nas ne treba definirati, ne treba utjecati na ponašanje. (žensko, srednja škola)

Video spotovi: rodni stereotipi i rodno uvjetovano nasilje

Većini adolescenata/ica svidio se prvi **video spot Eminema i Rihanne**. Svidjela im se glazba, stihovi, ritam, pjevanje i sam spot. Sadržaj pjesme opisan je na sljedeći način: odnos ljubavi i mržnje, svađa ljubavnog para, toksična veza, dok interpretacije uključuju sljedeće:

Svjesni su da nisu dobri jedno za drugo, ali se vole i žele ostati zajedno. (žensko, srednja škola)

Ona ne može otići jer je previše povezana s njim te joj to na neki način odgovara jer ne zna bolje. (žensko, srednja škola)

Ona ga voli unatoč tome što je on tretira loše. (žensko, srednja škola)

Oni se mrze i vole u isto vrijeme. (žensko, srednja škola)

On je želi natrag i učinit će sve da ona ostane. (žensko, srednja škola)

On ne zna pokazati ljubav na pravi način i onda je pokaže na taj način. (žensko, srednja škola)

On zna da je u krivu, ali je previše ponosan jer je muškarac. (žensko, srednja škola)

Ona se boji otići i misli da neće naći nekoga drugoga. Navikla je na njega i misli da je jedini na svijetu.
(žensko, srednja škola)

Glavne poruke pjesme su: *niti jedna ljubav nije sretna, uvijek postoje svađe, svi trebaju oprostiti, ako volite nekoga, borite se za njih, zlostavljanje žena je u redu - to je ljubav.*

Prema njihovom mišljenju, Eminem i Rihanna pjevaju o ljubavi – *uzajamnoj, žestokoj, neopisivoj ljubavi*. Jedno stajalište romantizira priču – *naljutio se i učinio je nešto zbog čega kasnije žali; on čini sve kako bi održao ljubav na životu; oni se vole, ali su suočeni s preprekama koje pokušavaju riješiti; voli je zato što je ljubomoran*. Drugo stajalište drži da pjesma prikazuje nasilnu vezu – *to je toksična veza; ako se toliko svađate, onda ne biste trebali biti skupa; ako te netko zaista voli, onda te neće udariti; nasilje nije znak ljubavi; on pjeva da će je zavezati za krevet i zapaliti kuću ako ga pokuša ostaviti; ovo nije situacija iz stvarnog života kad je on udari i ona udari njega – obično u većini slučajeva muškarac tuče ženu*.

Uz to, slično stajalište prevladava kod diskusije o ulogama muškaraca i žena. Jedno je stereotipno: *ona je emotivna, ženstvena, nije sretna ali ga voli, a on je dominantan i ne zna kako pokazati emocije te ima problem s ljubomorom*. Suprotno stajalište tvrdi da je veza nezdrava jer je on nasilan i manipulativan.

Po pitanju **drugog video spota sa Severinom i Leonom**, adolescenti/ce su bili iznimno kritični: *dobar ritam, ali su stihovi beznačajni, prazni i ponavljaju se*. Fokus je na pjevačici – Severini koja je *seksi i polugola* te pjeva *“Pijem, pušim, ne spavam, nezdravo se hranim”*. Radi se o pjesmi za tulum s *golim ženama i brzim automobilima*. Severina je prikazana kao *dominantna*, ima kontrolu te *koristi svoj izgled kako bi manipulirala muškarcima*. Poruka je sljedeća: *vodit raskalašen život, ludo tulumari i ne igrati se s takvom ženom*. Neki to smatraju pozitivnim primjerom žene koja preuzima kontrolu, koja je u središtu pažnje te time daje ženama neki osjećaj ravnopravnosti.

Adolescenti/ce vjeruju da su dobre i kvalitetne veze one gdje postoji ravnopravnost između žena i muškaraca; povjerenje, iskrenost, komunikacija i kompromis te ne vide navedene kvalitete u prikazanim video spotovima.

5. Analiza fokus grupa s nastavnicima/ama i stručnim suradnicima/ama

Fokus grupe s nastavnicima/ama i stručnim suradnicima/ama bavile su se sljedećim pitanjima: glazba i mladi, rodni stereotipi u glazbi i audio vizualnim medijima, rodno-uvjetovano nasilje među mladima i njihova iskustva u rješavanju problema povezanih s rodno-uvjetovanim nasiljem među mladima.

Kao uvod u diskusiju, dotakli smo se pitanja rodni stereotipa u društvu općenito, i konkretnije, u kontekstu škole. Većina nastavnica/ka je svjesno te prepoznaje rodne stereotipe i stereotipne uloge, odnose moći, rodne razlike i očekivanja u kontekstu roda, pogotovo u školama i među učenicima/ama.

Prevladalo je stajalište da su mladi ljudi odgojeni na tradicionalan i patrijarhalan način. Stoga, njihova stajališta i mišljenja reflektiraju stereotipne rodne uloge, očekivanja i identitete. Nastavnice/ii su uočili različita rodna očekivanja od djevojaka i mladića u školama i društvu općenito.

Od cura se očekuje da budu tihe, mirne, prate (na nastavi) i ako imaju svoje mišljenje da ga ne izražavaju. Usmeno se rjeđe izražavaju nego muški, draže im je pismeno, jako paze što će reći dok muški samo bubnu. (žensko, srednja škola)

Djevojke su fokusirane na to da se svide. Pod satom se bez problema izvadi ruž i lak za nokte i to se sve popravi jer ona mora biti lijepa. Ako je pametna, onda to baš ne smije previše pokazivati jer ako je pametnjakovička, onda kako će naći dečka i neće se udati i tu se smisao života gubi. A dečki to debelo koriste. (žensko, srednja škola)

Mladi ljudi smatraju da mladić mora prići djevojci te da mora biti snažan i samouvjeren i to se od njega očekuje. Djevojke vide same sebe kao emancipirane, ali još uvijek smatraju da mladić mora napraviti prvi korak. (žensko, srednja škola)

Kada je dečko pijan, onda je on „cool“, dok je djevojka štraca. Prihvatljivije je da je dečko pijan, nego cura. (žensko, srednja škola)

Mladi su mišljenja da su neke profesije i aktivnosti za djevojke, dok su druge za mladiće.

Kad trebaju pospremiti učionicu, onda misle da je pomesti učionicu posao za djevojke. To im je normalno-treba tako biti. (žensko, srednja škola)

Jedan učenik drugog razreda rekao mi je da je ženino mjesto u kuhinji. Tada smo razgovarali o tome u razredu te sam ih pitala da definiraju ženske i muške poslove, prema čemu jasno možete vidjeti tradicionalnu podjelu posla. (žensko, srednja škola)

Dio uočene muške rodne uloge su i homofobni stavovi i sklonost „nadzoru“ maskuliniteta gdje su ženstvene osobine predmet poruge.

Mladić koji se voli dotjeravati obilježen je kao homoseksualac te je predmet sprdnje. (žensko, srednja škola)

*Kada smo imali predavanje o obitelji i braku, pokazali su iznimno nazadna i homofobna razmišljanja.
(žensko, srednja škola)*

U nekim slučajevima nastavnice/i su primijetili normalizaciju nasilja, gdje su se činovi nasilja smatrani kao dio interakcije unutar obitelji, muškog identiteta ili kulture društva.

Radim u obrtničkoj školi koju pretežno pohađaju mladići te sam neki dan čula da je u redu udariti djevojku ako ona udari tebe. Kada sam ih pitala od kuda im to, odgovor je bio sljedeći: tako rade moji roditelji. Ako mama udari tatu, tada joj on vrati. (žensko, srednja škola)

Mladići često imaju tendenciju ponižavati djevojke. Kada su u vezi, ona je super, ali kada prekinu, tada postaje kurva. Djevojke znaju slati svoje gole fotografije mladićima samo kako bi dobile malo pažnje. (žensko, srednja škola)

U razredu sam čula poslovicu: Ženu ne tuče muškarac, nego njezin jezik. (žensko, srednja škola)

Neke nastavnice/i, stručne suradnice/i provode radionice s adolescentima/icama na temu rodne ravnopravnosti, rodno-uvjetovanog nasilja, poremećaja prehrane i slike o tijelu ili provode kroskurikularni predmet Zdravstvenog odgoja koji uključuju pitanja odgovornog seksualnog ponašanja, rodne ravnopravnosti i nasilja u vezama mladih.

Za nastavnice/ke koji rade u različitim vrstama škola, razlika između gimnazija i obrtničkih škola je primjetna. Učenici/e gimnazija su otvoreniji, tolerantniji i progresivniji po pitanju određenih pitanja poput pobačaja ili homoseksualnosti u usporedbi s učenicima/ama obrtničkih škola.

Dok neke nastavnice/i nisu primijetili različit ili stereotipan tretman ili očekivanja od mladića i djevojaka od strane njihovih kolega/ica, drugi, senzibilizirani, primijetili su reprodukciju stereotipa u formi rodno-uvjetovanog zlostavljanja prema učenicima/ama:

Trčiš kao curica, ne budi pičkica, kakve to tenisice nosiš...pa nisi peder! (žensko, srednja škola)

Glazba i rod

Sve se nastavnice/i slažu da je glazba vrlo važna adolescentima/icama te da provode dosta svog slobodnog vremena slušajući je.

Po pitanju glazbenih preferencija, nastavnice/i su primijetili da tinejdžeri slušaju sve vrste glazbe i nemaju specifičan glazbeni ukus ili omiljeni glazbeni žanr. Izgleda da je najpopularniji glazbeni žanr turbo folk. To je specifična suvremena mješavina srpske narodne glazbe i modernih pop elemenata, glazba koju su nastavnice/i okarakterizirale kao glazbu loše kvalitete i bezvrijednih stihova (*na primjer: napravi mi sina pod svjetlima casina*). Nastavnice/i smatraju da tinejdžeri ne slušaju stihove i ne razmišljaju niti analiziraju poruke pjesama.

Kada smo analizirali stihove pjesmi na radionici, u svakoj od njih žena je bila prikazana ili kao lijepa ili kao glupa, ali učenici to nisu vidjeli kao problematično ili uznemirujuće. To je za njih normalno. Oni ne razmišljaju o stihovima niti propitkuju poruke. (žensko, srednja škola)

Stajališta nastavnica/ka razlikuju se kod pitanja identifikacije mladih ljudi s glazbom koju slušaju. Neki nastavnici/e smatraju da identitet mladih ljudi nije povezan s glazbom kako je to bilo nekada kada su postojale različite mladenačke subkulture: rokeri, reperi, punk rokeri, heavy metalci, itd.

U današnje vrijeme, dečko nosi AC/DC majicu i sluša turbo folk glazbu. (žensko, srednja škola)

Ipak, neki nastavnici/e primjećuju da se mladi ljudi identificiraju s glazbom, posebice turbo folk glazbom kroz šminku, odijevanje i ponašanje te se takvo ponašanje povezuje s mladima koji pohađaju obrtničke i tehničke škole. U tim srednjim školama djevojke često nose odjeću i šminku po uzoru na turbo folk pjevačice.

Nastavnice/i se slažu da glazba i audio vizualni mediji reproduciraju rodne stereotipe. Prevladavaju seksualizirane i stereotipne slike (*gole žene i mišićavi muškarci; žene varaju dok muškarci voze skupocjene automobile ili motore*). Mišljenja po pitanju utjecaja glazbe i audio vizualnih medija na adolescente/ice su podijeljena. Neki smatraju da oni utječu na ponašanje (*mladići se ponašaju kao mačo muškarci – žele uživati u alkoholu i ženama; djevojke se ponašaju kao „sponzorše“*); ili izgled (ima više utjecaja na njihov vizualni izgled nego na stajališta i ponašanje; svi su polugoli pa se i naše djevojke oblače na takav način). Jedno od mišljenja je i da glazba nema utjecaj na tinejdžere (*pjesme nemaju utjecaj na njih jer ne slušaju stihove, ne analiziraju ih niti razmišljaju o njima*).

Objašnjenje za medijsku nepismenost adolescenata/ica nastavnice/i vide u nedostatku medijskog obrazovanja u školama.

Mlade se sistematski ne poučava medijskoj pismenosti, da analiziraju poruke. Sustav školstva je takav da se potiče pokornost, poslušnost praćenje pravila, ne podučavamo kritičko mišljenje, ne vidim što možemo njima zamjeriti. (žensko, srednja škola)

Rodno uvjetovano nasilje

Nastavnice/i procjenjuju da rodno- uvjetovano nasilje među tinejdžerima postoji te da se s njime svakodnevno susreću.

Kada provodim radionice na temu nasilja u adolescentskim vezama, u svakom razredu postoji netko tko je u vezi koja nije u redu. Kroz radionice oni počnu razmišljati o suptilnim oblicima nasilnog ponašanja kao što je ucjena i kontrola.
(žensko, srednja škola)

Nastavnice/i smatraju da adolescenti/ce ne prepoznaju određena ponašanja kao nasilna te da nisu u mogućnosti kritički procijeniti situaciju. Nadalje, fizičko nasilje je rijetko, ali postoji mnogo različitih oblika nasilja koje mladi ne prepoznaju kao nasilje, poput kontroliranja, emocionalnog nasilja, ljubomornog ponašanja, ucjene, seksualnog nasilja (pritisak na stupanje u seksualni odnos pod prijetnjom prekida veze i pronalaženja nove partnerice). Nastavnice/i često čuju djevojke kako navode sljedeće:

Nisam držala jezik za zubima pa sam dobila svoje.

Uzela sam njegov mobitel i pogledala njegove poruke.

Naljutio se jer nisam čula da mi zvoni telefon pa on nije znao gdje sam.

Dala sam mu svoju Facebook lozinku kako bi mogao vidjeti što radim.

Ne, ja nisam ljubomorna, ali mi je bitno znati gdje je.

Uočena ponašanja kod mladića uključuju: uvredljive komentare povezane s izgledom djevojke, seksističke komentare, duple standarde (na primjer: djevojke koje nisu u vezi se mogu oblačiti provokativno, ali ne i one koje su u vezi) i kontroliranje. Međutim, mladići nisu svjesni da to predstavlja nasilno ponašanje.

Primijetila sam da mladići u vezi odlučuju kako bi se djevojka trebala odijevati. Kratke suknje ili dekolte nisu prihvatljivi jer su onda obilježene kao drolje. Ali, ako dvoje ljudi nije u vezi, tada je takav način odijevanja poželjan.
(žensko, srednja škola)

Iako su u većini diskutiranih slučajeva kao počinitelji nasilja navedeni mladići, jedna je nastavnica iz obrtničke škole koju pretežno pohađaju dječaci spomenula nasilna ponašanja počinjena od strane djevojaka:

Moje učenike često tuku djevojke. Dolaze u školu izgrebanih lica. Često čujem: Udarila me je u lice... Bacila mi je mobitel u lice... Bacila je vruću kavu na mene. (žensko, srednja škola)

Stav nastavnica/ka je da postoji poveznica između glazbe i rodno uvjetovanog nasilja. Glazba i audio vizualni mediji mogu prikazati i potaknuti nasilje te isto tako potvrditi i odražavati rodne stereotipe. Međutim, s druge strane, oni mogu imati utjecaj na prevenciju nasilja, posebice glazba koja kritički preispituje rodno-uvjetovano nasilje.

Nastavnice/i smatraju da **glazba može biti učinkovit alat** za prevenciju rodno- uvjetovanog nasilja, posebice pojedine pjesme sa stihovima i porukama protiv nasilja. Takve pjesme mogu biti koristan materijal za pokretanje

diskusije oko rodno-uvjetovanog nasilja (takvi primjeri su pjesme pjevačice *Pink* ili domaćih bendova poput *Hladnog piva* ili *Dubioze kolektiva*). Međutim, neke nastavnice/i upozoravaju da pri odabiru glazbe za edukativne svrhe treba oprezno jer mladi ljudi nisu skloni biti izloženi glazbi koja nije u skladu s njihovim preferencijama.

Netko tko sluša turbo folk neće biti zainteresiran za slušanje alternative glazbe. (žensko, srednja škola)

To ovisi o razredu. Koristila sam pjesmu Brune Marsa za vježbanje gramatike engleskog jezika i dobro je funkcioniralo, ali u drugim razredima nije dobro prošlo jer učenici vole cajke. (žensko, srednja škola)

Strategija nastavnica/ka po pitanju prevencije i reakcije na rodno-uvjetovano nasilje među mladima uključuje provedbu radionica u školama na temu rodno-uvjetovanog nasilja i provođenje diskusija na tu temu, ali i na temu rodni stereotipa i pozicije žena kroz različite školske predmete (primjerice kroz etiku i glazbeni odgoj).

Na satu glazbenog često analiziramo libretto opere, na primjer Carmen u kojoj je ljubomorni dečko izbode. Učenici dobiju zadatak da prodiskutiraju i donesu zaključke kako bi se priča mogla završiti bez nasilja. (žensko, srednja škola)

Druge strategije uključuju implementaciju različitih projekata povezanih s rodno-uvjetovanim nasiljem, vršnjačke edukacije u školi, izradu plakata i obilježavanje važnih datuma (Nacionalni/Internacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama, Dan ljudskih prava, itd.) ili predavanja od strane policije u školama.

Procjena nastavnica/ka je da bi vršnjačka edukacija i sadržaji koji su izrađeni od strane mladih ljudi (primjerice kratki filmovi) imali bolji učinak u prevenciji.

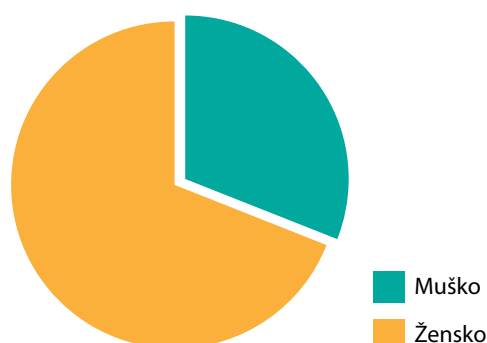
U radu na prevenciji, nastavnice/i su identificirali sljedeće kao **korisno**:

- baza podataka s resursima i aktivnostima koje svaki nastavnik/ca može primijeniti u sklopu svog školskog predmeta
- senzibilizacija i edukacija kolega/ica u školi po pitanju rodno uvjetovanog nasilja
- dodatna edukacija i trening
- podrška kolega/ica u školi
- video materijali i kratki obrazovni filmovi o rodno-uvjetovanom nasilju (posebice oni koji prikazuju emocionalno nasilje i verbalno zlostavljanje)
- podrška lokalne zajednice (*škole ne mogu biti jedine koje rade na prevenciji, cijelo društvo mora sudjelovati*)
- uključiti organizacije civilnog društva u radu na prevenciji i izgraditi saveze s različitim dionicima

6. Analiza upitnika

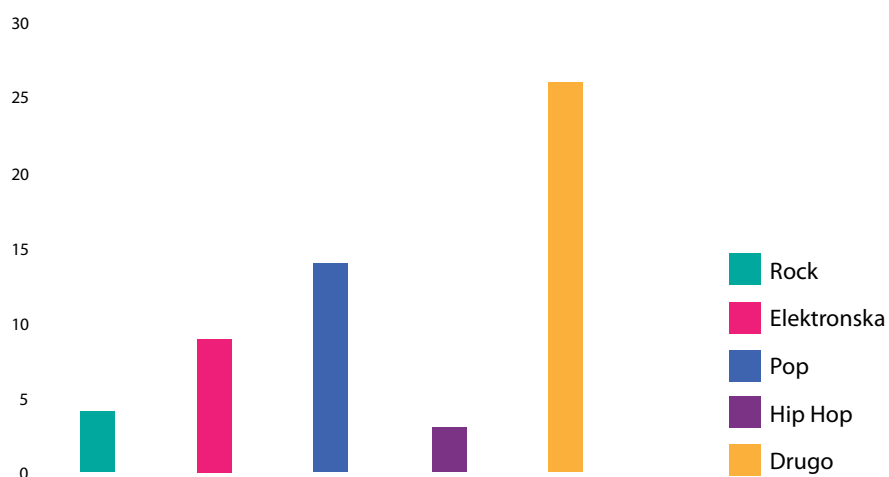
Struktura uzorka po spolu i dobi (N=58) bila je sljedeća: 69% djevojaka i 31% mladića prosječne dobi od 15 godina. Većina njih živi u gradu Bjelovaru (40%) dok drugi dolaze iz manjih mjesta/sela u okolici.

Tablica 1. Raspodjela prema spolu

Učenici/e su zamoljeni da odaberu vrstu glazbe koju slušaju s popisa koji je uključivao žanrove poput rocka, elektroničke glazbe, popa, hip hopa, R&B-a, etno glazbe i ostale vrste glazbe. Najčešći odgovor je bio „ostalo“ (44,8%), zatim pop (24,1%), elektronička (15,5%), rock (6,9%) i hip hop (5,2%). Vrsta glazbe „Ostalo“ bio je turbo folk.

Tablica 2. Glazbene preferencije mladih ljudi

Ispitanicima/ama je najatraktivniji aspekt glazbe ritam (86,2%) i stihovi (50%) dok za većinu adolescenata/ica ostali aspekti glazbe poput pjevača/ice, izgleda pjevača/ice i video spotovi nisu bili toliko atraktivni. Samo je 22,4% njih odgovorilo da smatraju pjevača/icu atraktivnim, 20,7% smatra video atraktivnim i 10,3% smatra izgled pjevača/ice atraktivnim u glazbi koju slušaju. Jedno je stajalište bilo da su atraktivni osjećaji, strast i sposobnost izvođača/ice da prenese emociju publici.

Mišljenje adolescenata/ica o zastupljenosti muškaraca i žena u pjesmama predstavljeno je u Tablici 3. Većina mladih ljudi smatra da su muškarci i žene jednako zastupljeni u pjesmama i video spotovima. Po pitanju prezentacije žena i muškaraca u pjesmama, primijetili su razlike koje ukazuju na rodno-stereotipni prikaz. Većina adolescenata/ica smatra da su žene predstavljene kao privlačne i da ugađaju muškarcima, dok su muškarci predstavljeni kao moćni i zaštitnički nastrojeni prema ženama. Većinsko mišljenje je da ideja ljubavi i prikaz muškaraca i žena u pjesmama ne odgovara stvarnosti.

Tablica 3.

Tvrdnje	U potpunosti netočno (%)	Djelomično netočno(%)	Djelomično točno (%)	U potpunosti točno (%)
Mislim da se žene i muškarci podjednako pojavljuju u pjesmama i video spotovima.	13.8	19	51.7	13.8
Mislim da se žene prikazuje u pjesmama i video spotovima kao seksi i kao one koje udovoljavaju muškarcima.	10.3	6.9	37.9	44.8
Mislim da se muškarce u pjesmama i video spotovima prikazuje kao snažne i kao zaštitnike žena.	17.2	13.8	43.1	25.9
Mislim da ideja ljubavi u pjesmama ne odgovara stvarnosti.	15.5	27.6	46.6	6.9
U glazbi koju slušam, muškarci i žene prikazani uglavnom kao i u svakodnevnom životu.	27.6	24.1	32.8	12.1

Prema stajalištu mladih ljudi, **muškarci** u pjesmama i video spotovima predstavljani su kao:

- bogati (imaju novac/aute) (74.1%)
- lijepi (69%)
- privlačni (65.5%)
- osvajači ženskih srdaca (62.1%)
- hrabri (51.7%);
- seksi (43.1%)
- ranjivi (22.4%)
- razočarani (19%)
- bijesni (17.2%)
- u iščekivanju ljubavi (17.2%)
- buntovni (17.2%)
- ljutiti (15.5%)
- nespretni (12.1%)

Najčešći odgovori ukazuju na prikaz muškaraca povezan s bogatstvom, ljepotom, privlačnošću, poduzetnošću i hrabrošću koje se stereotipno smatraju maskulinim karakteristikama.

S druge strane, **žene** u pjesmama i video spotovima su prikazane kao:

- lijepe (79.3%)
- atraktivne (75.9%)
- seksi (65.5%)
- osvajačice muških srca (37.9%)
- bogate (imaju novac/aute) (32.8%)
- ranjive (32.8%)
- u iščekivanju ljubavi (31%)
- razočarane (27.6%)
- hlabre (22.4%)
- ljute (15.5%)
- bijesne (10.3%)
- buntovne (10%)
- nespretna (8.6%)

Najčešći prikaz žena uključuje fizičku ljepotu, atraktivnost i seksualnu privlačnost koje su stereotipno feminine karakteristike.

Kada su upitani o situaciji vezanoj za rodnu neravnopravnost u Hrvatskoj i učestalost nasilja nad ženama, adolescenti/ce rangiraju oba problema kao umjerena. Rezultati su sljedeći: 55,2% procjenjuje neravnopravnost umjerenom, 19% niskom, 17,2% visokom, dok 5,2% smatra da neravnopravnost ne postoji. Učestalost nasilja nad ženama 39,7% adolescenata/ica rangiralo je umjerenim, 37,9% visokim, 17,2% niskim te 3,4% smatra da ne postoji.

Raspodjela odgovora vezanih za osobna iskustva zlostavljanja predstavljena su u Tablici 4. Iako većina adolescenata/ica navodi da nikada nisu doživjeli zlostavljanje, neki od njih su povremeno doživjeli zlostavljanje. Često doživljeni oblici zlostavljanja uključuju širenje glasina u školi. Dodatno, gotovo svi oblici zlostavljanja doživljeni su rijetko ili ponekad: elektroničko vršnjačko nasilje (primjerice: isključenje iz društvenih medija i širenje glasina na društvenim medijima) i vršnjačko nasilje (primjerice: širenje glasina u školi) kao najčešći. Na kraju slijedi fizičko i seksualno nasilje počinjeno od strane vršnjaka.

Tablica 4. Osobno iskustvo zlostavljanja mladića i djevojaka (N=58)

Situacija		Nikada %	Rijetko %	Ponekad %	Često %
Vršnjaci su me isključili na društvenim mrežama (FB, Instagram, Twitter, itd.)	Mladići	70	11.8	11.8	5.9
	Djevojke	76.9	15.4	7.7	0
Netko je širio glasine o meni putem društvenih mreža (FB, Instagram, Twitter, itd.)	Mladići	82.4	11.8	5.9	0
	Djevojke	57.5	22.5	20	0
Netko je postavio na društvene mreže sliku na kojoj sam gol/gola (FB, Instagram, Twitter, itd.)	Mladići	94.1	0	0	5.9
	Djevojke	95	0	5	0
Netko je u školi širio glasine o meni.	Mladići	64.7	17.6	5.9	11.8
	Djevojke	52.6	18.4	15.8	13.2
Netko od mojih vršnjaka/vršnjakinja me je udario/pretukao.	Mladići	88.2	11.8	0	0
	Djevojke	85	12.5	0	2.5
Netko od mojih vršnjaka me je dodirivao na seksualan način iako to nisam željela/želio.	Mladići	76.5	5.9	11.8	5.9
	Djevojke	85	5	5	5

Češća je situacija kod adolescenata svjedočenje zlostavljanju i nasilju (Tablica 5.). Česti oblici svjedočenja zlostavljanju/nasilju uključuju vršnjačko nasilje (primjerice: širenje glasina u školi), elektroničko vršnjačko nasilje (primjerice: širenje glasina na društvenim mrežama), kontrola u vezi (primjerice: kontroliranje partnerice/partnera) i seksualno nasilje (primjerice: objavljivanje fotografija gole bivše cure/dečka na društvenim mrežama). Vrste nasilja kojima su svjedočili *ponekad* uključuju elektroničko vršnjačko nasilje (primjerice: isključivanje sa društvenih mreža), vršnjačko nasilje (primjerice: širenje glasina u školi) i kontrola u vezi.

Tablica 5. Svjedočenja mladih zlostavljanju/nasilju (N=58)

Situacija	Nikada %	Rijetko %	Ponekad %	Često %
Vršnjaci su nekoga isključili sa društvenih mreža (FB, Instagram, Twitter, itd.)	31	31	27.6	3.4
Netko je širio glasine o vršnjacima putem društvenih mreža (FB, Instagram, Twitter, itd.)	31	22.4	15.5	22.4
Netko je postavio na društvene mreže gole slike bivše djevojke/mladića (FB, Instagram, Twitter, itd.)	50	8.6	19	15.5
Netko je u školi širio glasine o vršnjacima u školi.	19	20.7	24.1	27.6
Netko od mojih vršnjaka je udario/pretukao vršnjaka/vršnjakinju.	31	32.8	15.5	13.8

Netko od vršnjaka je dodirivao vršnjakinju/vršnjaka na seksualan način iako on/ona to nije željela/želio.	58.6	12.1	15.5	6.9
Netko od vršnjaka stalno mora govoriti svom mladiću/djevojci što radi i s kim je bila/bio.	29.3	17.2	24.1	22.4
Mladić/djevojka stalno govori svojoj djevojci/mladiću što da obuče.	48.3	25.9	8.6	10.3
Mladić/djevojka stalno provjerava gdje je njegova djevojka/mladić i vrlo je i jako je ljubomoran/ljubomorna.	29.3	17.2	24.1	20.7

7. Glavni rezultati

Preferencije adolescenata/ica po pitanju glazbe obuhvaćaju različite glazbene žanrove, ali se čini da je *turbo folk glazba* najpopularnija među ispitanicima/ama. U usporedbi s generacijama njihovih roditelja, ova generacija u dobi od 15- 17 godina ima drugačije stavove prema doživljavanju i konzumaciji glazbe. Identitet adolescenata/ica nije blisko povezan s glazbom kao što je to bio slučaj u prošlosti kada su postojale različite subkulture. Današnje glazbeno opredjeljenje adolescenata/ica nije vidljivo u odijevanju i izgledu, tako da netko može *nositi AC/DC majicu i slušati turbo folk glazbu*. Konzumacija glazbe se odvija digitalnim putem, dok gledanje video spotova nije toliko učestalo iskustvo među mladima u usporedbi s generacijom njihovih roditelja koji su odrasli uz MTV¹².

Glazba je ocijenjena kao važna u njihovom svakodnevnom životu; tinejdžere/ice posebno privlače ritam i stihovi dok drugi aspekti glazbe poput izgleda pjevača/ice ili video spotova ostaju manje važni.

Po pitanju prikaza žena i muškaraca u pjesmama, adolescenti/ce primjećuju razlike koje ukazuju na rodno-stereotipni prikaz. Većina njih smatra da su žene prikazane kao seksi i one koje ugađaju muškarcima, dok su muškarci predstavljeni kao moćni i kao zaštitnici žena. Žene su često prikazane kao mlade, lijepe, seksi, gole, glupe, dok su muškarci bogati, moćni, superiorni i zaštitnici žena. Prikaz muškaraca povezuje se s bogatstvom, ljepotom, atraktivnošću, poduzetnošću i hrabrošću, što se stereotipno smatra maskulinim obilježjima. Posljedično, prikaz žena uključuje fizičku ljepotu, atraktivnost i seksualnu privlačnost koje se stereotipno smatraju femininim osobinama. Također, uobičajeno je stajalište da ideja ljubavi te prikaz muškaraca i žena u pjesmama ne odgovaraju stvarnosti. Tinejdžeri/ce imaju različite perspektive o utjecaju audio-vizualnih medija na njihove vršnjake. Mišljenja su podijeljena između onih koji percipiraju utjecaj glazbe na nečiji izgled i odijevanje (na primjer: odijevanje poput turbo folk pjevačica) dok drugi smatraju da utjecaj ne postoji jer je glazba namijenjena zabavi i uživanju.

Kada su upitani o situaciji po pitanju rodne neravnopravnosti u Hrvatskoj i učestalosti nasilja nad ženama, adolescenti/ce rangiraju oba problema kao umjerena. Podaci o osobnom iskustvu zlostavljanja pokazuju da, iako većina adolescenata/ica navodi da nikad nisu doživjeli zlostavljanje, neki od njih su ga doživjeli. Često doživljeni oblici zlostavljanja uključuju širenje glasina u školi. Dodatno, gotovo svi oblici zlostavljanja doživljeni su *rijetko* ili *ponekad*; elektroničko vršnjačko nasilje (primjerice: isključenje sa društvenih mreža i širenje glasina na društvenim mrežama) i vršnjačko nasilje (primjerice: širenje glasina u školi) kao najčešće. Nakon njih slijede fizičko i seksualno nasilje počinjeno od strane vršnjaka. Rezultati istraživanja o adolescentima/icama koji su svjedočili zlostavljanju i nasilju pokazuju da su često svjedočili slijedećim oblicima nasilja: vršnjačko nasilje (primjerice: širenje glasina u školi), elektroničko vršnjačko nasilje (primjerice: širenje glasina na društvenim mrežama), kontrola u vezi (primjerice: kontrolirajuće ponašanje partnera/ice) i seksualno nasilje (primjerice: objavljivanje fotografija gole bivše djevojke/dečka na društvenim mrežama). Vrste nasilja kojima svjedoče *ponekad* uključuju elektroničko vršnjačko nasilje (primjerice: isključivanje sa društvenih mreža),

vršnjačko nasilje (primjerice: širenje glasina u školi) i kontrola u vezi.

Nastavnice/i smatraju da je većina adolescenata/ica odgojena na tradicionalan i patrijarhalan način te da posljedično njihova stajališta i mišljenja reflektiraju stereotipni rodni poredak uključujući uvjerenja o muškim i ženskim aktivnostima/poslovima, dvostruke standarde u seksualnosti, nadzor i očuvanje maskuliniteta i femininiteta i, u nekim slučajevima, normalizaciju nasilja.

S obzirom na glazbene preferencije, nastavnice/i primjećuju da adolescenti/ce slušaju sve vrste glazbe dok u isto vrijeme nemaju specifične glazbene preferencije ili omiljeni glazbeni žanr. Međutim, izgleda da je *turbo folk glazba* posebno popularna među mladima. To je specifična suvremena mješavina srpske narodne glazbe i modernih pop elemenata, glazba koje je okarakterizirana od strane nastavnica/ka kao glazba loše kvalitete i bezvrijednih stihova. Štoviše, mišljenje je nastavnica/ka da učenici/e ne obraćaju pažnju na stihove te ne analiziraju poruke pjesama.

Rodno uvjetovano nasilje je problem s kojim se nastavnice/i svakodnevno susreću u radu s adolescentima/icama. Mišljenje je nastavnica/ka da adolescenti/ce ne prepoznaju određena ponašanja kao nasilna te nisu u mogućnosti kritički procijeniti situaciju. Nadalje, fizičko nasilje je rijetko, ali postoji mnogo različitih oblika nasilja koje mladi ne prepoznaju kao nasilje, poput kontroliranja, emocionalnog nasilja, ljubomore, ucjene, seksualnog nasilja (pritisak na stupanje u seksualni odnos i prijetnja da će naći novu djevojku ako ne pristane).

Stav nastavnica/ka je da postoji poveznica između glazbe i rodno-uvjetovanog nasilja. Glazba i audio vizualni mediji mogu prikazati i poticati nasilje te isto tako mogu potvrditi i održavati rodne stereotipe. Međutim, s druge strane, glazba može imati utjecaj i na prevenciju nasilja, posebice glazba koje kritički propituje rodno-uvjetovano nasilje. Njihov je stav da glazba može biti učinkoviti alat za prevenciju rodno-uvjetovanog nasilja, posebice glazba koja komunicira nenasilje svojim stihovima i porukama.

Strategije nastavnica/ka po pitanju prevencije i reagiranja na rodno-uvjetovano nasilje među adolescentima/icama uključuje provođenje radionica o rodno-uvjetovanom nasilju u školama te provođenje diskusija vezanih uz problematiku rodno uvjetovanog nasilja, rodnih stereotipa i položaj žene kroz različite školske predmete (na primjer: etika, glazba). Ostale strategije uključuju implementaciju različitih projekata vezanih uz rodno-uvjetovano nasilje, vršnjačku edukaciju u školama, izradu plakata i obilježavanje važnih datuma (Nacionalni/Internacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama, Dan ljudskih prava, itd.) ili predavanja od strane policije u školama. Procjena nastavnica/ka jest da vršnjačka edukacija i sadržaji kreirani od strane mladih (npr. kratki filmovi) imaju bolji učinak u preventivnim aktivnostima. Također, u radu na prevenciji naglašavaju korisnim: dodatne edukacije/treninzi; razni resursi; podrška kolega/ica u školi i šire zajednice; uključivanje organizacija civilnog društva u rad na prevenciji i izgradnja saveza s različitim dionicima.

8. Preporuke

Sljedeće preporuke uzimaju u obzir ukupnu situaciju vezanu uz prevenciju nasilja u nacionalnom kontekstu, zajedno s nalazima ovog istraživanja.

1. Problem nasilja u adolescentskim vezama zahtjeva **sustavan pristup prevenciji u Republici Hrvatskoj**. Prevencija nasilja u partnerskim vezama mora započeti što je ranije moguće; jasno je da je obrazovni sustav onaj u kojemu se na ovim temama može raditi progresivno, počevši od vrtića, pa sve do fakulteta ili još i kasnije, kroz sustav cjeloživotnog učenja. Nužno je suočiti se sa stavovima, ponašanjima, pretpostavkama i jezikom koji doprinose kulturi nasilja nad ženama te pomoći asolescentima/icama u nastojanjima da započnu s razvojem promišljenih i strateških načina suprotstavljanja nasilju. Vršnjačka edukacija može biti alat, ali je jednako tako bitno ohrabriti mlade ljude na osmišljavanje i implementaciju aktivnosti, dok je školama bitno ostvariti suradnju s lokalnim zajednicama. Nužno je razviti dugoročnu strategiju za prevenciju nasilja koja će uključivati sustavno prikupljanje informacija o implementaciji preventivnih programa, kao i programa organizacija civilnog društva radi evaluacije učinaka programa na korisnike/ce. Također je potrebno osigurati sustavno financiranje programa koji su se pokazali učinkovitima, ali i pružiti poticaj međusektorskoj suradnji. Osim toga, potrebna je bolja koordinacija institucija i organizacija civilnog društva koji djeluju na području prevencije nasilja, kao i kataloški popis preporučenih programa koji bi bili dostupni svim dionicima.

2. U **edukativnim i preventivnim aktivnostima** vezanim uz problem nasilja u adolescentskim vezama, potrebno je fokusirati se na:

- prepoznavanje i osvještavanje psiholoških/emocionalnih oblika nasilja;
- promjenu stavova prema nasilju i rodni stereotipa;
- podizanje svijesti o mitovima povezanim s nasiljem;
- razumijevanje odnosa moći i kontrole u vezama;
- prepoznavanje i podizanje svijesti o pozitivnim aspektima i karakteristikama kvalitetnih i nenasilnih veza;
- razvoj i jačanje samopoštovanja i samopouzdanja, komunikacijskih vještina, vještina pregovaranja i vještina za razrješavanje konflikata kao aspekta kvalitetnih i nenasilnih veza;
- poticanje interesa i svijesti o problemima rodne ravnopravnosti i prava na život lišen nasilja kao temeljnog ljudskog prava;
- podizanje svijesti o utjecaju vršnjačkih grupa i medija;

- dodatne treninge za sve uključene dionike;
- upotrebu različitih kreativnih metoda i umjetničkih formi u radu na prevenciji: glazba, film, strip, kazalište, umjetnički radovi, itd.
- anonimnost, povjerljivost i stručnost; osnaživanje, savjet, podrška i zaštita žrtava;
- informacije o postojećim mehanizmima i resursima za prijavu nasilja;
- psihološki i socijalni rad sa zlostavljačima.

3. Kako bi prevencija bila učinkovita, treba biti popraćena **adekvatnim zakonodavstvom i javnim politikama**. Uključivanje rodno-uvjetovanog nasilja u strategiju koja je usmjerena prema adolescentima/icama, osiguravanje financijskih sredstava, identifikacija i diseminacija dobrih praksi mogu dugoročno pružiti pozitivne rezultate.

4. Organizacije civilnog društva ističu se u radu na prevenciji nasilja. One su prepoznate kao partneri/suradnici drugim institucijama i jedinicama poput škola, koje se u velikoj mjeri oslanjaju na organizacije civilnog društva i implementiraju njihove programe, koriste priručnike, sudjeluju u njihovim treninzima i projektima. Kako bi se osigurao neprekidan rad na prevenciji rodno-uvjetovanog nasilja, nužno je osigurati suradnju lokalne vlasti i relevantnih institucija s organizacijama civilnog društva, komunikaciju i mehanizme uključenosti i konzultacija.

5. Unaprjeđenje nacionalnog **sustava praćenja** zlostavljanja mladih kroz izradu standardizirane baze podataka o slučajevima nasilja, uključujući i nasilje u adolescentskim vezama.

6. Potreba za **sankcioniranjem nasilja u partnerskim vezama mladih** slična sankcioniranju nasilja u obitelji. Stoga, nužno je uključiti nasilje u intimnim partnerskim vezama, uključujući i veze mladih, u zakonodavstvo koje regulira nasilje nad ženama.

9. Reference

Ajduković, Dean, Low Ajana, i Nika Sušac (2011). Rodne razlike i prediktori partnerskog nasilja u mladenačkim vezama. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3): 527-533.

Bijelić, Nataša (2015). GEAR protiv IPV II izvješće o zemlju: Nasilje u vezama, nasilje između intimnih partnera i seksualno nasilje kod adolescenata: preventive i podupiruće inicijative. Zagreb: CESI./neobjavljeno/

Bijelić, Nataša (2016). *GEAR protiv IPV II, Radionice podizanja svijesti s adolescentima u Hrvatskoj: izvješće o implementaciji i evaluaciji*. Zagreb: CESI. Dostupno na sljedećoj poveznici: http://www.gear-ipv.eu/images/news/Workshops/Workshops_Report_Croatia_EN.pdf (21.06.2018.)

Agencija Europske unije za temeljna prava (FRA): Rodno uvjetovano nasilje nad ženama, skup podataka o istraživanju, 2012. Dostupno na sljedećoj poveznici: <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey> (26.06.2018.)

Hodžić, Amir (2007): Nasilje ne prolazi samo od sebe: Izvještaj o istraživanju rodno uvjetovanog nasilja u adolescentskim vezama u Republici Hrvatskoj. Zagreb: CESI. Dostupno na sljedećoj poveznici: http://www.cesi.hr/attach/_n/nasilje.pdf (27.06.2018)

Hrabri telefon, Godišnji izvještaj za 2017. godinu. Dostupno na sljedećoj poveznici: <https://udruga.hrabritelefon.hr/wp-content/uploads/2018/06/Godi%C5%A1nji-izvje%C5%A1taj-2017.pdf> (27.06.2018.)

Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2013. godinu, RH Pravobranitelj za djecu, Zagreb, ožujak 2014. Dostupno na sljedećoj poveznici: <http://www.dijete.hr/hr/izvjemainmenu-93/izveo-radu-pravobranitelja-za-djecu-mainmenu-94.html> (21.06.2018)

Muraja Jasminka, Šabić, Josip, Elezović, Ines, Andročec, Iva, Gašpar, Marija, i Ana Petrić (2014). Izvještaj o vanjskom vrednovanju provedbe zdravstvenog odgoja šk.god.2012/2013 i 2013/2014. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, Zagreb. Dostupno na sljedećoj poveznici: http://dokumenti.ncvvo.hr/Dokumenti_centra/ZOO/Izvjestaj_zoo2.pdf (27.06.2018.)

Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022., rujan 2017. Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku. Dostupno na sljedećoj poveznici: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocImages/arhiva/preuzimanje/dokumenti/Nacionalna%20strategija%20zastite%20od%20nasilja%20u%20obitelji%20za%20razdoblje%20do%202017.%20do%202022.%20godine.pdf> (27.06. 2018.)

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, Izvješće o radu za 2017.godinu, ožujak 2018., Zagreb. Dostupno na sljedećoj poveznici: http://www.prs.hr/attachments/article/2404/IZVJE%C5%A0%C4%86E_O_RADU_ZA_2017.pdf (21.06.2018.)

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, Izvješće o radu za 2015. godinu, ožujak 2016., Zagreb. Dostupno na sljedećoj poveznici: <http://www.prs.hr/attachments/article/1923/Izvje%C5%A1%C4%87e%20o%20radu%20Pravobraniteljice%20za%20ravnopravnost%20spolova%20za%202015.pdf> (27.06.2018.)

Protokol o postupanju u slučajevima nasilja među djecom i mladima (2004.). Dostupno na sljedećoj poveznici: http://www.iusinfo.hr/UsefulDocs/Content.aspx?SOPI=DDHR20140128N88&Doc=DDOKU_HR (21.06.2018.)

Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, 2014. Dostupno na sljedećoj poveznici: http://www.ured-ravnopravnost.hr/site/images/pdf/protokol%20o%20postupanju%20u%20sluaju%20seksualnog%20nasilja_final_4_9.pdf: (21.06.2018)

Plavi telefon, Izvještaj predsjednika udruge za razdoblje 23.02.2017.-22.02.2018. Dostupno na sljedećoj poveznici: <http://www.plavi-telefon.hr/uploads/izvjestaj-predsjednika-2017.pdf> (21.06.2018.)

Rimac,I., Ajduković, M. i J. Ogresta (2012). Analiza prijavljenih događaja nasilja nad djecom u obitelji: Izvještaj za Hrvatsku. Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada. Dostupno na sljedećoj poveznici: <http://becan.eu>

Zagreb Pride (2018). Istanbulska konvencija priuštila nam je transfobiju i homofobiju; Uklonite interpretativnu izjavu i usvojite tekst Konvencije kao što je potpisano! Dostupno na sljedećoj poveznici: <http://www.zagreb-pride.net/en/istanbul-convention-served-transphobia-homophobia-remove-interpretative-statement-adopt-text-convention-signed/> (27.06.2018.)

Više informacija na: <http://playitforchange.org/>

“Sadržaj ovog izvještaja predstavlja isključivo stajališta autorice te je isključivo njena odgovornost. Europska komisija ne prihvaća bilo kakvu odgovornost za korištenje informacija koje dokument sadrži.”

Projektni partneri:

